

SZABADIDŐ: KOCKÁZATI TÉNYEZŐK ÉS A SEBEZHETŐSÉGHEZ VEZETŐ UTAK

(Anthony Azzopardi)

BEVEZETÉS

Nem könnyű feladat egyszerű szavakkal definiálni a szabadidő fogalmát. A népszerű értelmezések skálája igen széles: „felhasználható szabadidő”, „nem munkával töltött idő”, „személyes idő”, „szórakozás ideje”. Kissé földhöz ragadtan fogalmazva a szabadidőre úgy is lehetne tekinteni, mint arra a szakaszra az egyén napirendjében, amikor valaki azt csinál, amit akar, legalábbis egy meghatározott időszakban.

Más szóval a szabadidő egy nehezen megfogható fogalom, aligha szorítható egy konkrét definíció határai közé. Az angol „leisure” szó a latin licere igéből ered, aminek a jelentése „szabadnak lenni”. Szintén direkt kapcsolatban áll a régi francia „loisir” szóval, ami annyit tesz: „megengedett” (Jensen, 1977, Patmore, 1983). A szó maga különféle kontextusokban bukkan fel.

A „visszamaradt idő megközelítése”-ként ismert változat szerint a szabadidő az az idő, ami a munka, a mindennapi szükségletek (pl. alvás, evés) kielégítése után megmarad.

Ezt a megközelítést Brightbill (1963) alkalmazta: „A szabadidő az az idő, ami az után marad, hogy elvégeztük a létezésünkhöz szükséges dolgokat, azokat, amelyeket meg kell tennünk – biológiai értelemben – az életben maradáshoz [...], valamint a megélhetéshez szükséges dolgokat”.

A második megközelítés a szabadidőt a tevékenységhez köti. A szabadidő az az idő, amikor szabadidős tevékenységeket végzünk.

Ez lehet relaxáció és regenerálódás, szórakozás és változatosság, valamint szociális és személyes elégedettség. Dumazedier (1967) például azt állította: „A szabadidő az a tevékenység – a munka –, családi és társadalmi kötelezettségeken túl –, amit az egyén szándékosan választ pihenés, szórakozás, vagy tudásának szélesítése, és spontán társadalmi szerepvállalás, kreatív kapacitásának szabad gyakorlásának céljából”. A szabadidő tehát az idő felhasználása, nem pedig maga az idő. DeGrazia (1962) úgy látja, hogy a szabadidőt e két megközelítés kombinációjaként kell látni. Ami az időt illeti, a szabadidő arra az időszakra vonatkozik, amit önmagunkra fordítunk, mint attitűd pedig a szabad akarathoz, a kényszer hiányához és a választás szabadságához köthető.

A harmadik megközelítés az első kettő elemeit kombinálja egy lényeges, szubjektív dimenzió hozzáadásával. A szabadidőt a személyiség attitűdjéhez és a tapasztalat minőségéhez köti.

Ez esetben tisztán elkülönül egymástól a szabadidő és a szabadság; az, hogy egy személynek marad ideje a munkáján túl, nem feltétlenül jelenti azt, hogy teljesen sza-

badon választhatja meg, hogy miképpen használja fel ezt az időt. Kelvin (1979) különbséget tett „objektív” és „szubjektív” szabadidő között. Egy személy objektív szempontból szabad lehet minden vasárnap, ám szubjektív értelemben kötelességének érezheti, hogy elvégezze teendőit a kertben vagy meglátogassa egy idős rokonát. Kelvin szerint csak akkor beszélhetünk szabadidőről, amikor az egyén úgy gondolja, hogy független bármiféle külső kényszertől, és ura saját helyzetének. Ahogy Kelly (1982) írta: „A szabadidő nem az időben és nem a cselekvésben létezik. Hanem a cselekvőben”.

Mindazonáltal az anomália, ami ezen elképzelésekhez kapcsolódik, abban áll, hogy a vágyott szabadság, amit a szabadidővel azonosítanak, jórészt nem valóságos. Először is a felhasználható időt magát is korlátozza az egyén életprogramja és az a tény, hogy az egyén soha nem vonhatja ki magát a társadalmi intézmények uralkodó funkciói (például családi programok, szórakozóhelyek nyitva tartása, évszakokhoz köthető tényezők), valamint a társadalmi konstrukciók arénája (például a társadalmi státuszon, nemén és költségeken alapuló korlátozott klubtagságok) alól, s az egyén egyiken sem tud változtatni. Másodsorban fontos az egyén rátermettsége – és az összes előforduló szabadidős lehetőség – arra, hogy kihasználja az olyan események sorozatából eredő időt, amelyek részesévé az egyén csak a kulturálisan meghatározott körülmények eredményeképpen válhat, mint például a földrajzi, demográfiai, vallási és politikai elemek, vagy akár a szülői hatás, hogy egy adott hobbit vagy sportot űzzön. Harmadrészt különbségek mutatkoznak az egyének személyes terveiben és a társadalom egyes szegmenseinek mindenén átütő hatásmechanizmusaiiban, mint a gazdasági rendszer, a jóléti és foglalkoztatási politikák s értékrendek.

Összefoglalásként megállapítható, hogy a szabadidő a személyes identitás, a kollektív jelentésmozgók, a társadalmi kategóriák, valamint a gazdasági és a kulturális tőke kérdéseihez köthető.

A fentiekben említett témák már régóta szociológiai és pedagógiai kutatások tárgyát képezik. Megnőtt az ifjúsági téma jelentősége, mióta Parsons (1942/1964) bevezette az „ifjúsági kultúra” fogalmát: a fiatalok külön világát, amely az életkor és a nem szerepek alapján strukturálódik, és azt az üzenetet hordozza, hogy a nemek közötti különbségek fontos kutatási területek. Azóta is számos, a fiatalok szabadidős tevékenységével foglalkozó tanulmány emeli ki az erős nemek közötti különbségeket (Gratton és Taylor, 1985; Roberts és mások, 1989; Glyptis, 1989; Furlong és mások, 1990), [128] ami annak a jele, hogy a szabadidő még mindig további feltáró munkát igényel. 1993-ban Marsland azt írta, hogy ha több szisztematikus és leíró tanulmány kerül előtérbe, amelyek azzal foglalkoznak, hogy a szabadidő milyen szerepet tölt be a fiatalok pszichológiai fejlődésében, a barátságban, a kortárs csoportokban és a stílus-elemzésben, „tíz éven belül talán sokkal többet tudunk majd a fiatalok szabadidős életéről, mint ma”.

Mindeközben a megnövekedett igényeket kiszolgáló szabadidős szolgáltatások fejlődésével az ember a változatos életstílusok egyre feltűnőbb jelenségére adott legkü-

lőnfélébb társadalmi reakciókkal találja magát szemben a megnövekedett oktatási lehetőségek és a technikai fejlődés eredményeképpen. A fiatalkori bűnözést elméleti oldalról megközelítők Cohen (1972) és Young (1974) nyomán „népi ördögökről és morális pánikról” beszélnek, Coleman (1961) figyelme a „zenei fogyasztás”-ra irányul, miközben a birminghami iskola (’70-es és ’80-as évek) „a stílus látványos formái”-ra, mint a felnőtt társadalom dominanciájára adott válaszra koncentrált. Ezek a válaszk nem csak Nagy-Britanniában figyelhetők meg. Portugáliában például a fiatalok kockázatos magatartásukkal próbálják meg áthágni képességeik határait: ide tartozik a korai szexuális tapasztalatszerzés vagy a gyorshajítás (Portugáliai Jelentés, 1999). Az „izgalom hajszolása” így hát a szabadidős szótár részévé vált.

Másrészt viszont szerzte Európában fellelhetők „a szabadidő kitöltésének” egyéb formái. Svájcban és Svédországban például a fiatalok rendkívül aktívnak bizonyulnak különféle szervezetekben és szövetségekben. A 15-19 éves svájci korosztály 53%-a működne aktívan valamely szervezetben vagy sportegyesületben (BFS, 1997) [129], míg a 16-24 éves svéd fiatalok több mint 86%-a tagja valamiféle szervezetnek (Sörbom, A. 1999) [130].

Mindazonáltal számos országban jelentkeznek jelentős gazdasági hátrányok.

A pénzügyi megszorítások és a csekély gazdasági támogatás váratlan konfliktusokat okoz az ifjúsági szolgálatok számára, amelyek célja éppen az alternatív szabadidős tevékenységek biztosítása. Ez a téma egyre inkább előtérbe kerül azokban az ipari és fejlett országokban, ahol a vállalkozói szindróma nagyrészt maga alá gyűrte az állami és a civil (önkéntes) ifjúsági munkát.

A magánvállalkozók komoly beruházása a szabadidős intézményekbe úgy tűnik, életre hívja Veblen (1899/1949) „hivalkodó fogyasztás” fogalmát. Veblennél a fogyasztás és (bővebben értelmezve) az egyén mindahány cselekvési mintája lehet a társadalmi pozíció kifejeződése (Reimer, B. in: Fornas & Brolin, 1995). Így tehát, amit úgy írtak le, mint a szolgáltatások fejlődése, hogy egészségesebb és stresszmentes környezetet teremtsenek a rekreáció számára, sajnos gyakran változott át a tervszerű életpályák megtámadására szolgáló helyszínné. Többek között hirtelen olyan változások zajlottak le, amelyek nyomán a szabadidős szolgáltatások elérhetetlenekké váltak az alacsony jövedelműek, a munkanélküliek és elidegenedett csoportok számára – ebben a helyzetben a fiatalok versenyhelyzetbe kerültek egymással.

E háttér tudatában a szabadidős színtér teljes képe, a szabadidő és a velejáró témák céltudatosabb megértésének leírásába foghatunk. Különböző szerzők vélik úgy (Schultze és mások, 1993), hogy a szabadidő inkább személyes elkötelezettség, mintsem a domináns körülmények kínálta lehetőség. A gyorsuló menetrendű mindennapok egyhangúságából való kitérés szükségessége egyszerre veti fel a testi és lelki egészség fontosságát. A munka területén tapasztalható hiányosságok kompenzálása szintén képbe került, mert meg kell birkózni a technikai haladás egyre csak hízó igényével ab-

ban az értelemben, hogy az autonómia, az öngazgatás és az elégedettség fordított arányban áll e haladás méretével. Mivel a gazdasági minták olyan szintre jutottak el, ahol a kényelem, a sokféleség és a média ábrázolásmódjai (Ibid, 1993) uralják a szabadidős színteret, az összes jövedelmi sávban, minden társadalmi rétegben minden korosztály egyre inkább felismeri a szabadidő hasznosságát.

Ennek az ára azonban az, hogy az igény, a hasznosság és a részvételi hajlandóság – noha az életút során változhat – olyannyira dominálnak, hogy az életstílusok inkább az elérhető szolgáltatások eredményeképpen, mintsem a szabadidő felhasználóinak elvárásai mentén alakulnak ki.

A szabadidő fogalma azonban szorosan kapcsolódik saját funkcióihoz és a társadalom faktorainak egyéni szükségleteihez. Kifejezetten a fiatalokra koncentrálvá Fisher és Holder (1981) úgy vélte, hogy a szabadidő a magánszféra és a terület, a csoporthoz tartozás és a fogyasztás színtere. Szerintük a szabadidő a „felnőttkor próbaideje”. Willis (1990) a „személyes identitás” és a „kollektív jelentések” fogalmait tette hozzá ehhez a felsoroláshoz, míg Marsland (1993) „a szabadság édes szigete” és „az individualitás szent bástyája” metaforákkal írja le a szabadidőt.

A fentiek ismeretében leszögezhető, hogy a szabadidő szoros összefüggésben áll több olyan hajtóerővel, amelyek egy fiatal személyes elégedettségének elképzelésére hatnak. Az ilyen erők segíthetik, akadályozhatják, sőt akár vakvágányra is terelhetik egy személyiség céljainak és elvárásainak vonatát. E kereteken belül kell körbejárni a fiatalok szabadidős szükségleteit, hogy a sikertörténeteket, a helyes politikákat és gyakorlatokat, a kockázati pontokat és a sebezhetőség forrásait felismerhessük és elindulhassunk ezek alapján.

I. ALAPVETÉSEK

1. MI A SZABADIDŐ? VAGY MINEK KELLENE LENNIE?

Noha e jelentés egyik legfontosabb feladata felismerni azokat az irányokat a szabadidős tevékenységekben, amelyek sebezhetőséghez vezethetnek a fiatalok életében, elengedhetetlen megkísérelni a lehető legtisztább képet nyújtani arról, hogy a fiatalok legkülönbözőbb csoportjai milyen jelentésekkel telítik a „szabadidő” szót. Végigolvasva a legkülönbözőbb európai országok jelentéseit, szembeötlő, hogy egyre csökkennek a felfogások, adottságok és elvárások közti különbségek. Egyre homogénebb és uniformizált irányvonal van kialakulóban abban az értelemben, hogy a kutatók nézetei és következtetései egyetlen közös pont felé konvergálnak: a társadalmi és politikai változások sokkal inkább adnak okot aggodalomra, mint a fiatalok szükségletei vagy elvárásai. Általánosságban úgy tűnik, hogy különösen szem előtt kell tartanunk Bertrand Russell (in: Schultze és mások, 1993) figyelmeztetését:

„A szabadidő intelligens eltöltésének képessége a Cívilizáció utolsó terméke.”

Amint a korábbiakból kitűnik, a szabadidőt számos jelentéssel ruházták fel. Mégis mindegyik definíciós kísérletben megkerülhetetlen az idő és a szolgáltatás. Alapjában véve tehát megállapítható, hogy az egyén képessége személyes energiái újjáélesztésére új élmények és gondolkodási módon keresztül az adott személy időbeosztási képességének és a hozzáférhető útvonalak használhatóságának függvénye. Ezen a gondolati kereten belül kell megtárgyalni a szabadidő aktív és passzív felhasználását (pl. sportolás és szabadban végzett tevékenységek az egyik, valamint olvasás és tévézés a másik oldalon), illetve „a szabadidő kitöltésével” szembeni elégedetlenséget (pl. alvás, semmittevés). Ezen a vonalon elindulva hamar belátható, hogy az egyéni életbeli előnyök – főleg a kulturális és gazdasági tőke – nem keverhetők össze a pusztán kínálatból vagy az autoriter paternalizmussal. Az, hogy egy fiatal szükségét érzi-e annak, hogy egy bizonyos módon kikapcsolódjon, nem határozható meg csak általános vagy (esetleg) felnőtt fogalmak alkalmazása útján. Mivel ez utóbbit terhelhetik anyagi megfontolások és/vagy tapasztalatok, az eredmény könnyen inadekvát, ha nem alkalmatlan. A szabadidőipar folyamatos térhódítása számos ipari országban például a technika felgyorsult fejlődésének eredménye. Szabadidőipari létesítményekben ez számos esetben konkrét építésben nyilvánult meg, gondoljunk a multiplex mozikra és a csúcstechnikájú hangrendszerrel felszerelt diszkókra. A fiatalok az új és egyre kényelmesebb szabadidő-eltöltési formák keresése során oly rendszeresen költekeznek ezeken a helyeken, hogy a kevésbé költséges alternatívák háttérbe szorulnak. Az ifjúsági központok például egyre kevésbé vonzóak az idősebb korosztályok soraiban (Azzopardi & Debono, 1998; 9. Ifjúsági Jelentés, Németország) [131], noha ezek megteremtették a lehetőségeket a felnőttekkel folytatott interakcióra és a saját maguk irányította szolgáltatásokra (Smith, 1988; Garratt és társai, 1997). A fenti megállapítások fényében semmi értelme siránkozni a jelenlegi folyamatok miatt. Másrészt azonban, ha úgy tekintünk a szabadidőre, mint a társas és személyes tanulás színterére (Marsland, 1993), akkor meg kell lelteni a szélsőségek közötti egyensúlyt.

Ezért a közvetítendő üzenet a szabadidő felhasználása terén az, hogy az „alvás”, a „sportolás”, „kommercializált szórakozás” vagy a „klubba járás” közötti döntés inkább ne az hangozzék el: mert nem volt más választás. Ha a szabadidő értelmezése a „csoporthoz tartozás”, a „nyilvános önmegjelenítés” (stílus), a „magánélet” vagy a „rekreáció”, akkor a kirekesztés mindenféle formáját – legyen az köszönhető strukturális, gazdasági, kulturális vagy politikai hátrányoknak – fel kell számolni. Ahogy Eric Grill olyan (in: Willis, 1990:16) frappánsan megfogalmazta:

„Az az állam a Rabszolgaság állama, amelyikben az ember azzal foglalkozik szabadidejében, amivel szeret, és munkaidejében pedig azzal, amire kötelezik. Az az állam a Szabadság állama, amelyikben az ember azt csinálja munkaidejében, amit szeret, a szabadidejében pedig azt, amire kötelezik.”

Noha ellentmondásosan hangozhatnak e mondatok, ideálisnak, sőt, utópisztikusnak tűnne, ha úgy tekinthetnénk a szabadidőre, mint olyan időre, amikor az ember úgy töltődne fel, hogy közben nem kell korlátokkal szembesülnie a személyes elégedettség lehetőségei terén.

2. A SZÓRAKOZTATÓ OKTATÁS

Ez a jelentés már foglalkozott az oktatás kérdéskörével. Ám mivel mind az oktatás, mind a szabadidő politikailag, gazdaságilag és kulturálisan meghatározott, egymásra utaltságuk kölcsönös. Egy, már szinte elavult pedagógiai terminussal élve – akad néhány lecke, amit a két terület vehetne egymástól! Miközben az oktatási programokat általában azzal a szándékkal alakítják ki, hogy az egyén személyes gyarapodását szolgálják az élethosszig tartó képességfejlesztéssel, a gazdasági és politikai stratégiákhoz kapcsolódó megszorítások elérhetetlenné tehetik a felkínált célokat, sőt, akár károsá is válhat a felhasználók számára. Az elhúzódo oktatási programok például, noha a legjobb szándék vezérli őket, gyakran okozzák azt, hogy a fiatalok késve lépnek be a felnőtt világába a munkavállaláson keresztül. Egy másik következmény lehet a fiatalok növekvő függősége a családtól, ami gyakran okoz nehézségeket a szülők számára, a fiataloknak pedig válságba kerülhet az önbecsülése (Jones és Wallace, 1992; Tschanz, 1997) [132].

E gondolatmenethez szorosan köthető az a hatás, amit a szórakoztató-ipari létesítmények növekvő, egyre fejlettebb szolgáltatásai idézhetnek elő.

Mialatt a fiataloknak egyre több választási lehetőségük van, fogyasztói szerepük elnyomhatja szervezői és feltalálói képességüket. Másrészt a lecke, amit az oktatás szereplői vehetnek a vállalkozóktól, a kockázatvállalás birodalmába vezet be minket.

A vállalkozók idejüket, energiájukat és pénzüket fektetik be azért, hogy szórakozást nyújtsanak és profitot termeljenek. Álláslehetőségeket teremtenek, és szakembereket alkalmaznak a színvonal emelése érdekében. Tisztában vannak azzal, hogy vevők mit akarnak, és azzal, hogy ők milyen exkluzív szolgáltatásokkal állhatnak elő. Sajnos ugyanez nem mondható el az oktatási szolgáltatások terén, amikor a kockázatvállalásról van szó, ugyanis az efféle szolgáltatások még nem jelentek meg olyan vonzó köntösben, nem oly „csillogók”, mint a szórakozóhelyek. Ez az érv ugyanolyan könnyedséggel söpörhető félre, mint amilyen könnyedén meg is fontolható. Természetesen a vonzerő és csillogás, amit az oktatásnak fel kellene mutatnia, azon a törekvésen alapszik, hogy a fiatalokat ugyanúgy le kellene nyűgözni, mint ahogy a partik és egyéb népszerű szórakozási formák lenyűgözik őket. Noha az oktatás a legtöbb európai országban univerzális, nem alkalmas a mókára és kacagásra a merev tantervek, a bizonyítványok és a munkakilátások miatti aggodalom okán.

A szabadidőre oktatásban meg kell találni a kapcsolatot az oktatás és a szabadidő lényegi elemei között. A fiatalok vágya az autonómiára, egy koherens világnézetre (Button, 1977 in: Marsland, D., 1993), illetve a társadalom felelőssége a sebezhetőséggel járó életstílusok lehetőségeinek csökkentésében megközelíthetők, a formális és informális oktatás jobban eltalált keverékének segítségével.

Talán az Ifjúsági Információs Központok számos országban felmerült gondolata – az Európa Tanács kezdeményezésére – megéri a folytatást.

3. ALTERNATÍV SZABADIDŐ

A társadalomkutatók legnagyobb öröme a társadalom rendszeresen jellegzetes változatokat ad a manapság felmerülő témákra. Sokat beszélnek és írnak annak szükségességéről, hogy alaposabban kellene megvizsgálni, hogy hol mi is folyik, és hogy a fiatalok miképpen gyűlnek egybe kikapcsolódni. A bűnüldözés, a törvényhozás és a rendszabályozás, a felelősségteljes gyermeknevelés és a felvilágosító kampányok fontosságát újra és újra kiemelik, akárcsak egy specifikus ifjúságpolitika szükségességét a nemzeti szociálpolitikával szemben (Bulgáriai Jelentés, 1998).

Ez a reakció nemcsak hogy elterjedt, de jó szándékú is. A számonkérhetőség és a felelősség a civilizált társadalmakban nem vehető félvállról. Mégis, bár az előbbi stratégiák rövid távon célravezetőek lehetnek, a hosszú távra szóló javaslatokat – többnyire – figyelmen kívül hagyják.

Talán itt az ideje, hogy a felnőtt társadalom leszögezze, inkább elkötelezettje az alternatív szabadidős koncepcióknak, szemben a „valamit tenni kell, és minél gyorsabban” elvével.

A kutatások kimutatták (Roberts, 1981; Marsland, 1993; Hendry, 1993), hogy a fiatalokat hidegen hagyja a pusztán szolgáltatás vagy a paternalizmus. Szembehelyezkednek a szabályokkal és korlátokkal. A maguk urai akarnak lenni, de örülnek a tanácsoknak és a jó példának. Úgy érzik, magukra maradtak a tartós közöny és a tekintélyelvű előírások miatt (Schultze és mások, 1993).

Vajon a társadalmak – főleg az európaiak – tényleg magukra hagyták a fiatalokat a kreatív szabadidő-eltöltési formák keresésében? Egyenes válasz nem adható anélkül, hogy át ne tekintenénk, hogy miféle alternatívák is állnak a fiatalok rendelkezésére. Valójában léteznek lehetőségek sportegyesületek, hobbik, társaságok és kulturális tevékenységek formájában. Néha maguk a fiatalok meg sem fogalmazzák további szabadidős lehetőségek iránti vágyaikat, mert esetleg a már fölkinált alternatívák elérésére (idő, tér, pénz hiányában) sincs esélyük (Ljubljana Egyetem jelentése, 1988). Továbbra is foglalkozni kell azzal a kérdéssel, hogy rendelkezésre áll-e elegendő lehetőség az önkifejezéshez például a dráma, a zene, a képzőművészet, a szabadban végzett tevékenységek, a sport, a hobbik, a beszélgetések, a jótékonyági tevékenységek, a közösségi munka és szórakozási idő hagyományos oktatási rendsze-

ren kívüli formáin keresztül. Amit népszerűen a „szabadidőipar”-nak neveznek, azt nem értelmezhetjük csupán iparként, ami közvetlen kapcsolatban áll a reklámmal és a kereskedelemmel. Nem lenne okosabb az „ipar” szó megközelítése a szorgalom és a hasznos időben rendszeres foglalkoztatás fogalmain keresztül? Fontos kiemelni, hogy a politikacsinálók szabadidő-fogalmát ki kell tágítani a sajátos törekvéseket favorizáló programokra is. Mivel minden társadalom szinte rendszeresen átalakul mind gazdasági, mind társadalmi értelemben, nem lehet mást tenni, csak megpróbálni kompenzálni a különféle csoportokban tapasztalható deprivációt, ami a kulturális és gazdasági tőkéből fakadó hátrányoknak köszönhető. Nincs értelme állandóan e csoportok létén rágódni és arról morfondírozgatni, hogy bármelyik stratégiát is ültetik át a gyakorlatba, hiányosságok mindig jelentkeznek. Az alternatív szabadidő szolgáltatásának felelőssége a társadalomra hárul, figyelembe véve a társadalmi szereplők egyéni szükségleteit, valamint azt, hogy állandóan jelentkeznek a legkülönbélebb nehézségek, amelyek leginkább a „hátrányos helyzetűeket” küldik a padlóra. Mindegy, hogyan értelmezzük, el kell fogadni, hogy a hátrányok lehetnek éppúgy külső eredetűek, mint az egyén belső tartásából fakadók („válaszadási kapacitás”, – Németországi Jelentés, 1998). Míg az első esetben a társadalomnak meg kell fontolnia a szolgáltatói szerepet, a második esetben támogatóként kell fellépnie. Mindkét esetben a kockázati tényezők elkerülését és a sebezhetőség forrásainak felszámolását kell előtérbe helyezni.

5. A SZABADIDŐ KOMMERSZIALIZÁCIÓJA

A munkaerő- és oktatási piacokon zajló társadalmi változások eredményeképpen a munkán (rendszeres munkavégzés, iskola, további képzési programok) kívüli idő mennyisége és minősége változóban van. Az esték nem feltétlenül szabadok, és a hétvégét már nemcsak a pihenéssel és a családdal azonosítják. Az új munkavállalói formák (például a szerződéses munka, a rövidített munkahét és a több műszakos munka), valamint a munkát megtakarító eszközök (mosógép, mosogatógép, porszívó stb.) helyet teremtettek az egyén időrendjében a munkán kívüli egyéb tevékenységek űzésére. Eltekintve attól a ténytól, hogy ez a „többlet”-i idő néha egy részmunkaidős állásban telik el, a fiatal munkavállalók gyakran elveszítettnek érzik magukat a munka utáni tevékenységeik megválasztásában. Ismert jelenség az is, hogy kevés idejük jut a szórakozásra azoknak a fiataloknak, akik még mindig tanulnak. A kutatási eredmények szerint ez a csoport minden energiáját a hétfégi szórakozásra tartalékolja. Némelyikük pedig egyenesen életvitelként választotta, hogy „egészen hajnalig szórakozik minden szombaton és vasárnap” (Máltai Jelentés, 1998).

Aligha szükséges megemlíteni, hogy általánosságban (és a legtöbb európai országban) növekedés tapasztalható az állandó reáljövedelmekben. Következésképpen (és a modern piacgazdaságok tendenciával párhuzamosan) folyamatosan növekszik a személygépjárművek birtoklása (Roberts, K. & Fagan, C.). Míg egyrészt a fiatalok számá-

ra már korántsem lehetetlen, hogy eljussanak „távolabbi” szórakozóhelyekre, ha helyi szolgáltatások nem léteznek, addig másrészt az elzárt területen, rossz közlekedési viszonyok között élő fiatalok hátrányos helyzetbe kerülhetnek. Ugyanekkor a látványos szolgáltatások iránti érdeklődés és a szabadidő hasznosságának felismerése létrehoz egy olyan jelenséget, amely alapos vizsgálódást igényel (Cooke, 1994).

Jórészt ez a jelenség járult hozzá a gazdaság egy másik ágának kialakulásához: ez pedig a szabadidő gazdasága. A szabadidő kereskedelmi kérdéssé lett, mivel az ember képes befektetni saját jólétébe. Az embert egyszerre tartja fogva egy hatékonyabb munkaerő- és oktatási piac, s egy egészségesebb életmód. A közgazdaságtan azonban megköveteli a fogyasztó számára elérhető termékek árának megállapítását. A „vásárlóerő” és „az alkalmas költségek keresése” tehát még a szabadidő felségterületén is bekerült a képbe. Míg az előbbi alapja az egyén pénztárcájának vastagsága, a választott életmód járulékos költségei és az egyén magánéletének szereplői felé létező pénzügyi kötelezettségek, addig az utóbbit sajátos ízlések, preferenciák és felfogások határolják körül. Tehát amit valaki anyagilag megengedhet magának és amit keres, vagy a szórakoztatóipari piacon vesz, nem feltétlenül van összhangban valós szükségletekkel. Számolni kell ugyanis a kiegészítő és helyettesítő termékekkel is. Ha például valaki a szabadidejében fotózással töltődik fel, be kell kalkulálnia a filmek, egyéb segédeszközök és a filmelőhívás költségeit is. Amikor azonban a teljes költségek többre rúgnak, mint amit valaki megengedhet magának, alternatívákat kell keresni. Készíthet kevesebb képet, vagy a kattintgatást felcseréli élvezetes vidéki sétákra, esetleg nyereséges vállalkozást építhet a hobbira, például készíthet képeket mások számára különleges alkalmakon, pl. évfordulókon, esküvőkön. Ugyanez a folyamat figyelhető meg számos olyan szabadidős tevékenység esetében, amelyek egyre népszerűbbek a fiatalok között (Galea, 1998). Az egészségmegőrző klubokról, a vívásról, a balettről és az íjászatról például kimutatták, hogy anyagi lehetőségeket rejthetnek. A fiatalok kétféle cselekvési irány közül választanak, vagy teljesen feladják kedvenc foglalatosságukat, vagy részmunkaidős ideiglenes munkát vállalnak hobbijuk finanszírozásához. Mindkét irány rengeteg implikációval bír. Egy fiatal vágyai megghiúsulnak, miközben elvárásairól le kell mondania. A konzekvenciák száma szintén magas.

Előfordulhat, hogy az alternatív szabadidős tevékenységek választása nem jár túlzott lelkesedéssel, elveszhetnek a barátok, és az erősebb akaratúak számára kevesebb szabadidő marad, ha pénzügyi megoldásként egy részmunkaidős állás elvállalását választják.

A kirajzolódó kép tehát az, hogy az emberek inkább a fogyasztásra koncentrálnak, mint a szabadidő „intelligens” eltöltésére. Az élet gazdasági, társadalmi és oktatási szféráinak változó mintáin keresztül jelentkező korlátok által meghatározott fogyasztás lehet a sebezhetőségi és kockázati pontok egy újabb tere.

II. KOCKÁZATI TÉNYEZŐK ÉS A SEBEZHETŐSÉG FORRÁSAI

Természetesen a sebezhetőségnek különféle fokai léteznek, s emellett az egyes időszakokban az egyén jobban vagy kevésbé lehet sebezhető. Más szóval a sebezhetőség lehet akut vagy kevésbé akut, időszakos vagy állandó (Németországi Jelentés, 1998).

Hogy felismerjük ezen „fázis”-okat egy fiatal serdülőéveiben megtett „út”-ja során (a francia szociológusok inkább használják a „pályáiv”-et, „ösvény”-t vagy az „életpályát”) [133], hasznos lehet (különös tekintettel a szabadidőre) Coleman gyűjtőpont-elmélete (1979), Hendry szabadidős fókuszpontjai (1983) és Coffield és mások ökológiai elmélete (1986) (in Hendry és mások, 1993).

Míg Coleman fejlődést tapasztal a 13-17 évesek és idősebbek kapcsolataiban, Hendry e kapcsolatokat a tizenévesek különböző kedvenc szabadidős tevékenységeivel hozza összefüggésbe. E két kutató szerint a serdülőkor korai szakaszaiban a heteroszexuális kapcsolatok gyakran szervezett tevékenységekhez kötődnek. Később, amikor rendkívüli módon megnő a kortársak elfogadó vagy elutasító magatartásának fontossága, megnövekednek az alkalmi tevékenységek szerepei is. A harmadik stádiumban – mind a pozitív, mind a negatív – szülői kapcsolatok a legerősebbek, a fogyasztáshoz köthető tevékenységek iránti érdeklődés a csúcspontjára ér. Noha e kapcsolatokat nem kötik szabályok, a jelenség igencsak nyilvánvaló a két kutató vizsgálatain kívüli minták többségében is (Rapoport és Rapoport, 1975; Willis, 1996), Coffield elmélete meghatároz néhány elemet, amelyek alapján felépíthetők e minta variációi. Többek között megemlíti a sajátos kontextus fontosságát, amelyen belül a fiatalok cselekednek, ilyen a nemük, iskolájuk, munkájuk, baráti viszonyaik és életmódjuk.

1. KULCS TÉNYEZŐK

Az előzőekben már megemlítettünk néhány kulcs tényezőt. A szabadidő olyan terület, amely rengeteg olyan témakört foglal magába, amelyeket lehetetlen kikerülni, ha meg akarjuk határozni a sebezhetőséghez vagy elégedettséghez vezető „utakat”, ha tanulmányozni akarjuk a gyógymódokat, össze akarjuk vetni és tovább akarjuk fejleszteni a sikertörténeteket. Összegzésképpen álljon itt a kulcs tényezők kategóriák szerinti listája:

Főleg a fiatalok esetében

- a szabadidő az autonómia, az öngazgatás és az önmegvalósítás színtere;
- a szabadidő a pihenőidő „intelligens” felhasználására, a források elérhetőségére és felhasználhatóságára vonatkozik; és
- a szabadidő kommerszialisációja ugyanannyi előnyt és választási lehetőséget hozott létre, mint amennyi egyenlőtlenséget és hátrányt teremtett.

(a) A fiatalok sebezhetőségét a társadalmi integráció közvetítőinek válságán, a szocializáció új eszközein és az individualizmus új formájának kialakulásán keresztül kell megvizsgálunk.

A klasszikus szociológiában (Durkheimtől Bourdieu-ig) definiált hagyományos eszközeit ma már úgy tűnik, újra kell értékelni: a hagyományos modell szerint a fiatalok a rendszer normáinak és értékeinek internalizációján és a társadalmi szabályok asszimilációján keresztül szocializálódnak. Dubet szerint ma az egyén különféle lehetséges utakkal szembesül: az integrációs út során egy csoport tagja lesz; a stratégiai út során versenyre kel másokkal; a szubjektivista út pedig elérhetővé teszi az én eltávolítását a kultúrán keresztül. Ezek egyszerre nem adoptálhatók, és az egyének saját társadalmi tapasztalatai fényében kell őket kezelnie. Ez az egész társadalmi szerkezetet aláássa, de különösen a fiatalokat érinti (Franciaországi Jelentés, 1999).

Annak eredményeképpen, hogy a normatív keret széttöredezik, a társadalmi intézmények – mint a család, az egyház, az iskolák és a szakszervezetek – átalakulnak vagy gyengülnek, illetve eltűnnek a kollektív rítusok, amelyek régebben kijelölték a fiatalok útját a társadalomba, ma minden ember magára maradt, mindenki magának kaparja ki a gesztenyét. Gaulejac szerint az osztályharcot felváltotta a pozíció(k)ért folytatott harc. Az egyén felelős sikereiért és kudarcaiért. Ezért lett mára kulcsszóvá az „új individualizmus” főleg a kutatásban (Ehrenberg, Michaud, Gaulejac, Gauchet, Castel és mások), sőt, egyesek addig merészkednek, hogy már egy minden korcsoportra ható antropológiai változásról beszélnek. Ezért is merül fel egyre többször az identitás témaköre. Valójában jogosan szólhatnánk a multiidentitásról, az identitás fragmentálódásáról, egy olyan jelenségről, amely a „felismerés” lármás követelésében tükröződik (ibid).

Valójában az tekinthető a modern értelemben vett kamaszkor fő sajátosságának, amilyen különbségeket a fiatalok tesznek, és az, ahogyan saját kultúrájukat alakítják a gyermek- és felnőttkor közötti időszakban. A serdülőkör autonóm időtartammá forrta ki magát, s a modern társadalmakban egy meglehetősen független jelenségnek tekintik.

A létharc jelentősen individualizált miliójében a fiatalok szélsőséges módon maguk felé fordulnak, és magánéletük világa felé orientálódnak (Szociálpszichológiai Központ/Ifjúsági Tanulmányok, Szlovénia, 1997). Ebben a tekintetben nem lehet különbséget tenni az egyes európai országok földrajzi és politikai helyzete között. Bulgáriában például, ahol az ifjúság társadalmi felépítésének háttéréül szolgáló általános retorika a kilencvenes évek végén nem a modernből egy posztmodern társadalomba való átmenet mentén artikulálódik, mint a nyugati-európai államok esetében, hanem a „reformok imitálása” és a „felgyorsult reformok” között (Kovacheva, 1998) [134]; a patrónus állam többé nem részesíti privilégiumokban a fiatalokat (Mítev, 1996) [135]. 1989 után a soha nem tapasztalt mértékű politikai szerepvállalásukkal követték ki útjukat ahhoz, hogy eljussanak a döntéshozatali folyamatokban való részvételig és autonómiához jutottak hazájukban ahelyett, hogy külföldre emigráltak volna.

Ugyanez figyelhető meg Szlovákiában, ahol a politikai rendszer hasonló demokratizálódási folyamatokon ment keresztül. Az állami politika fiatalokra vonatkozó, 1992-ben bevezetett alapelvei megfogalmazzák – többek között – a szabadidő, a rekreáció és a szó-

rakozás feltételeinek megteremtésének igényét. Amikor visszaemlékezünk arra, hogy e két keleti ország politikai tapasztalatai egészen a közelmúltig a demokrácia és pluralizmus hiánya voltak, belátható, hogy a szabadidőben kifejeződő autonómia, öngazgatás és önmegvalósítás felé mutató trend jelentősebb, mint amit maga a „trend” szó sugall.

Ennek fényében azután még inkább elengedhetetlen, hogy a társadalom holisztikus megközelítést alkalmazzon az ifjúság, mint valóság konstrukciójában. A jelentés e részének paraméterein belül nem nehéz belátni, hogy ahol hiányzik a szabadidős szolgáltatás, vagy ahol a szolgáltatás nem érhető el minden társadalmi réteg számára, olyan hiány jelentkezik, ami hozzájárul a fiatalok nem kielégítő pszichológiai és szociális fejlődéséhez. Így kerülnek felszínre a kockázati pontok és a sebezhetőséghez vezető utak. Ha nem elérhető az az energiaforrás, amely biztosítja a lendületet a társadalomba való integrálódáshoz az átalakulás folyamatán belül, akkor az néhány szükséges eszközt elvon az egyéntől. Amikor Coleman (1979) a szabadidő területén belüli kapcsolatokra koncentrál, azt sugallja, hogy a fiatalok – mint a társadalom aktorai – személyiségük és identitásuk kialakításához felhasználható eszközök közé kellene tartoznia, a kortárs csoportokban kialakított intim kapcsolatoknak, valamint a felnőttekkel szülői kapcsolatoknak. Sőt, e viszonyok Hendry szerint (1983) különböző kontextusokban (szervezett, esetleges és piaci tevékenységek) és különböző időkben alakulnak ki.

Fontos megjegyezni, hogy a kutatások során még mindig felszínre kerülnek olyan tények, amelyek nem illenek bele ebbe a keretbe. A szegényes vagy gyenge kapcsolatok a kortársakkal és a felnőttekkel az informális kontextusokban a társadalom működésének megértésének hiányához vezetnek. Ezért tekinthetők kockázati tényezőnek, amelyek könnyen sebezhetőséghez vezethetnek.

(b) Az európai fiatalok jórészt egyetértenek az egyes szabadidős tevékenységek közti preferenciák tekintetében. Németországban, Franciaországban, Máltán, Szlovéniában és Bulgáriában a barátokkal közösen eltöltött idő, a zenehallgatás, a tévézés, a számítógépezés és az olvasás a leggyakoribb kikapcsolódási formák. A sportokat is fontosnak tartják (Franciaországban például a fiúk 86%-a, a lányok 80%-a, a svájci 15-19 éveseknek pedig 53%-a tagja valamilyen sportegyesületnek) [136]. A serdülőkor során azonban a fiatalok sportolási aktivitása jelentősen alábbhagy, s a lányok általában hamarabb háttérbe lépnek a sportnak, mint a fiúk (Hendry és mások, 1993) [137]. Következésképpen számos sporttevékenység egyre inkább elférfiasodik.

Általános az egyetértés abban is, hogy az önkéntes szervezetekben való részvétel még nem fejlődött olyan fontos elfoglaltsági formává, ami kielégítené a fiatalokat. Az egyes országok jelentéseiben erről a szektorról különféle nézetek találhatók. Például míg Franciaországban csupán „néhányan aktívak az önkéntes szektorban” [138] és Németországban „csak nagyon kevesen vállalnak feladatokat klubokban és szervezetekben” (Németországi Jelentés, 1998), a szlovén jelentésben az áll: „fontos megemlíteni, hogy a fiatalok többnyire készek bekapcsolódni önkéntes tevékenységekbe”.

A fiatalok szabadidős irányainak másik találkozási pontja az egyre nagyobb részvétel a kulturális és művészeti eseményeken szórakozás és fogyasztás céljából (Mitev, 1996) [139]. A szabadidő legelterjedtebb formáit leigázza az elektronikus média passzív használata, a pénzköltés és a „monetarista totemek” – autók, ruhák stb. – birtoklása (Wydler, 1996) [140]. Ebben a témában lényeges rámutatni arra, hogy például a német és máltai lányok szokásos és elterjedt időtöltési formája „a bevásárlókört”.

A fenti három elem csak a felszínét érintette azoknak a bonyolult folyamatoknak, ami a szórakozásra szánt időt és annak forrásait illetik. Nyilvánvalóan egyéb tényezőket is figyelembe kell venni, mint például: maga az éghajlat, ami befolyásolhatja a fiatalok választását szabadidős és benti elfoglaltságok között, a turizmusipar, ami erősen meghatározza az állam politikáját a szolgáltatások vonatkozásában, az önkéntes szervezetek befolyása (világi/egyházi ifjúsági és sportszövetségek, egyenruhás szervezetek), amelyek hozzájárulhatnak az alternatívák elérhetőségéhez, illetve az ifjúsági szervezetek állami támogatása. A fő probléma azonban ebben a jelentésben „a szociokulturális egyenlőtlenségek” lehetséges, ha nem egyenesen valószínű „reprodukcója a gyakorlaton és a fogyasztáson keresztül” [141]. Ezt kell hangsúlyoznunk, ha a „trendek”, a „kulturális, oktatási és gazdasági tőke”, valamint a „személyes és társadalmi szükségletek” között létező kapcsolatokat szemléljük.

Közismert, hogy a fiatalok szocializációs, társadalmi integrációs igénye szinte kötelezettség az önmegvalósítás és a felnőttek társadalmába való lépés folyamatában. A felnőtté válás során a fiatalok identifikációja a kortársaikhoz, a zenéhez, az öltözködéshez és a szubkulturák egyéb formáihoz köthető. Viszont a szocializáció modern eszközei és az új individualizáció új formáinak felbukkanása gyakran összeütközésbe kerülnek a felnőttek vezetett különféle oktatási intézmények által támogatott szocializációs folyamat formáival.

A fiatalok soraiban tapasztalható anómia modern formáinak – például a tekintélytiszteltet és az elkötelezettség hiánya – eredete az „inkohérens világnézet”-ben keresendő. Ennek alapja pedig a fiatalok és felnőttek aspirációnak és elvárásainak felismerésekor keletkező konfliktusok (Button, 1977 in: Marsland, 1993; Azzopardi, 1998). Következésképpen a folyamatok és az oktatási input esetleg nem kompatibilisek egymással. Ugyanez a gondolatsor megvilágíthatja a kulturális és gazdasági tőke akkumulációjának fontosságát. A fiatalok érdeklődése a kultúra klasszikus formái és az új technológiák iránt nem ugyanabban a dimenzióban mozog.

Bulgária, Franciaország, Németország és Svájc jelentései például azt jelzik, hogy a fiatalok szabadidős tevékenységeik között csak elvétve említik meg a klasszikus kulturális események látogatását. A számítógép, a videójátékok és az internet használata azonban fontos szerepet tölt be életükben. Szinte magától adódik az a feltételezés, hogy a „kulturális tevékenységek” és a „technológiai csodák” a „trendek” szindrómáján keresztül értelmezhetők. A gazdasági tényező akkor lép be a képbe, amikor arra reflektálunk, hogy milyen hatással lehet az ilyen helyzet azokra, akik nem rendelkeznek a megfelelő anyagi háttérrel, vagy azokra, akik többet költenek, mint amennyit

megengedhetnek maguknak. Lehetséges következménynek tekintik a lavina-effektust a kedvenc szórakozásra és hobbira költés esetében.

Ami egyértelműen hiányzik ebből, az egy strukturált nézőpont kialakítása arról, hogyan lehetne fölhasználni az időt (intelligensen?), és mely források illeszkednek adekvát módon egy fiatal szabadidős szükségleteihez. Coffield mintavariánsokhoz kapcsolódó elemei segíthetik az olvasót annak megértésében, hogy milyen kockázati pontok és a sebezhetőséghez vezető utak alakulhatnak ki a fiatalok szabadidős mintáiban. Az a kontextus, amelyen belül egy fiatal cselekszik, magában foglalja (többek között) a megszerzett oktatási hátteret. Ha például továbbra is változatlan marad az a helyzet, amikor az iskolai programok, a sport- és a tanterven túli tevékenységek inkább kiegészítik a formális tantárgyi rendet, és nem annak integráns részei, akkor nem lehet csodálkozni azon, ha a fiatalok úgy szocializálódnak, hogy a szabadidőt csak az „iskolai időt”, később pedig a „munkaidőt” kiegészítésének tekintik. Ugyanez vonatkozik az informális oktatás területére, ahol a tevékenységek rendje vagy a sportra koncentrálnak (ezen belül pedig egy adott sportágra, például a futballra, a kosárlabdára vagy a jégkorongra), vagy pedig éppen a hobbik, szabadidő tevékenységek vagy a közösségi munka hiánya a szembetűnő. Mindkét esetben a szabadidőt vagy a szórakozást meglehetősen szűken értelmezik. Tekintettel a szabadidő korábban már említett fontosságára, ennek a helyzetnek a veszélyessége megkerülhetetlenül fontos.

A források elérhetőségét tekintve a társadalom egyéb mezői is képbe kerülnek a formális és informális oktatáson kívül. Ha azt a nézetet vesszük alapul, hogy a szolgáltatások skálájának bővülése a használói kör választási lehetőségeit is szélesíti, akkor a költségtényező természetesen a kevésbé jómódúakkal szemben diszkriminatív tényezőként fog működni.

A túlságosan bőséges szolgáltatások versenyt eredményezhetnek, ami hosszú távon megerősítheti azt, amit Dubet „stratégiai út”-nak nevezett [142]. Itt egy újabb kockázati pontra bukkanunk, amely csapdájába ejtheti a fiatalokat. A verseny tágabb értelmezése magában foglalja például a korábban már említett hivalkodó fogyasztást. Ez az út sebezhetőséghez vezet, mert cselekvésre ösztönzi az egyént, függetlenül attól, hogy rendelkezik-e a megfelelő tőkével korlátai felismerésére (kulturális tőke) vagy a szolgáltatás „megvásárlására” (gazdasági tőke).

(c) A szabadidő kommerszialisációja a modern, piaci társadalmak piacorientált fejlődésének szinonimája. Egyik közvetlen megnyilvánulása az, hogy a szabadidőipar növekedése segít munkahelyeket teremteni. Bizonyos esetekben, amikor a turizmus fő gazdasági faktornak számít (például a mediterrán országokban), a részmunkaidős, szezonális állásokat – főleg a fiatalok számára – a munkaerőpiac pozitívumának tekintik. Ebből következően egy ország pénzügyi bevételei, amelyek a bővülő szolgáltatásokból származnak, komoly hatással vannak a szabadidős tevékenységek piaci értékére. A közgazdaságban a komoly infrastruktúra az erős, fejlődőképes gazdaság alapfeltétele.

Mindez azt sugallja, hogy minél komolyabb a befektetés (vállalkozás), annál kecsgetőbb a pénzügyi siker lehetősége. A gyakorlatban mindez azonban a szabadidős kínálatnak inkább egy felnőtt szempontú megközelítése. Úgy tűnik, hogy a szabadidős lehetőségekhez jutás körülményeit a felnőtt politikusok és vállalkozók határozzák meg, s itt a paternalizmus egy nyersebb formája dominál. A fiatalok „felnőtségi próbáját” a szabadidő pénzköltési vetülete felé irányítják és azon elfogadott felfogás felé, hogy a fiatalok amúgy sem képesek a maguk szabadidő-eltöltési formáinak megteremtésére. A fiatalok autonómiáját, öngazgatását és kezdeményező készségét burkoltan megfojtják. Ez a helyzet összezavarja a fiatalokat, ugyanis a szabadidőt inkább a tevékenységek, mint az elvárások közé sorolja. [143]. Ezt a nézetet az is alátámasztja, ahogyan Franciaországban felülvizsgálják a szabadidő politikáját. Az egyik megfontolás alatt álló megközelítés a szolgáltató intézmények és tevékenységek bővítése azzal a szándékkal, hogy szélesebb körű és demokratikusabb választási lehetőséget hozzanak létre. Egy ilyen változás azonban nem feltétlenül jelenti a használói kör szélesedését (Franciaországi Jelentés, 1998).

Sőt a fiatalok tömeges összeverődése a stratégiai pontokon, a szórakozóhelyek környékén (ténfergés!) sok országban nem szokatlan látvány. Úgy tűnik, főleg azért mennek oda, hogy „együtt legyenek más fiatalokkal” úgy, hogy nem feltétlenül fogyasztják el azt, amit a szolgáltató nyújt. A kért árak túlzóak és a reklámozott engedmények akár károsak is lehetnek. A rave partykon például egy üveg víz ára (ezeken a helyeken a rengeteg mozgással járó tánc többnyire kiszárítja a szervezetet) gyakran háromszor annyiba kerül, mint máshol (Collin és Godfrey, 1997). A speciális ajánlatok általában rendkívül drága belépőket takarnak azzal a kedvezménnyel, hogy az italfogyasztás ingyen van. A túlzott italfogyasztás és következményei ilyen körülmények között könnyen megjelenhetnek. Abban, hogy a fiatalok csak megjelennek bizonyos helyeken vagy belépőt is váltanak, megfigyelhető a szabadidős szolgáltatásokból való kirekesztődés folyamata.

Ennek az érvnek az alátámasztásához talán érdemes idézni abból az értékelésből, amit az Európa Tanács által kijelölt szakértői csoport készített a holland ifjúságpolitika vonatkozásairól. Az alábbi megállapítás az 5.3 szakaszban található:

Valószínűleg egyetlen ifjúságpolitikai kezdeményezés sem tudja felszámolni vagy helyettesíteni a szabadidő és az ahhoz kapcsolódó tevékenységek kommerszialisációját. Ez általános tendencia a fejlett országokban. A fiatalok sokkal könnyebben kerülnek a potenciális fogyasztó helyzetébe, befolyásolják őket a kritikátlanul elfogadott médiareklámok – és rendkívül nehezen menekülnek meg a társadalmi lét minden elemének kommerszialisációs folyamataitól. Manapság mindenkit arról próbálnak meggyőzni, hogy váltson életstílust, így a folyamat további része automatikus. Mivel a fiatalok sokkal könnyebben próbálnak ki új társadalmi divatokat, életstílusokat, ezáltal sokkal egyszerűbben manipulálhatók. „A jó fogyasztó nem kritikus, passzív és automatikusan fogyaszt.”

Szintén a szabadidős tevékenységek területén jelentkezik a nem formális oktatási kezdeményezések kihívása: tenni valamit a passzív fogyasztóvá válás folyamata ellen, ami a civil társadalomra is veszélyt jelenthet.

Megérkeztünk a kockázati pontok és a sebezhetőség témaköréhez. Coleman (1979) gyújtópont-elmélete emlékeztet bennünket arra, hogy a fiataloknak szükségük van arra, hogy olyan kapcsolatokat építsenek ki a kortársaikkal és a felnőttekkel, amelyekben mind a „ténfergés”-t, mind a felnőttek világába lépést „legitim” elvárásnak lehessen tartani. Amit ezután talán a kockázathoz és sebezhetőséghez vezető ösvények megtestesítőjének lehetne nevezni, az a környezet (Coffield ökológiai elmélete), ami a fiatalokat körülveszi. Talán így jobban érthető, hogyan is használja Coffield az „ökológia” szót, mivel – ahogy kimutattuk – a kommerszialisáció kirekesztés elemei, a magas költségek miatti elérhetetlenség és a lehetőség hiánya arra, hogy saját stílusuknak megfelelő tevékenységeket alakítsanak ki, mind a szabadidő területéhez tartozik.

KÖVETKEZTETÉSEK

Amikor tizenégy éves kölyök voltam, apámat annyira tudatlannak tartottam, hogy alig bírtam elviselni a jelenlétét. Amikor huszonegy lettem, megdöbbenttem, milyen sokat tanult hét év alatt. (Mark Twain)

Mark Twain humorérzéke és éleslátása egyértelmű a fenti burkolt gyanúsításban. Az apja tanulási képességére tett megjegyzésben föllelhető célzásnak, hogy arra kelle-ne sarkallni a felnőttek társadalmát, hogy gondolja végig elképzeléseit a helyes gyakorlatról, a fiatalokat pedig arra ösztönzi, hogy jobban fogadják el a társadalom valóságát és jobban ismerjék fel a szándékokat. Marknak hét évébe telt annak felismerése, hogy apja tanácsai és előrelátása végül is jogosak voltak. Szintén hét évig tartott az az időszak, ami alatt az apjára hárult a felelősség, hogy kitaposta az utat Twain sikeres útjához. Talán nem időszerűtlen Twain megfigyelését a szabadidős terület kockázathoz és sebezhetőséghez vezető útjaira is vonatkoztatni, és optimistán zárni ezt a tanulmányt.

<p>Az egyik alapelv, ami az európai országokban tapasztalható szabadidős trendek fenti ismertetéséből ered, azt a bölcsességet érinti, ami egy olyan társadalom alapjainak lefektetéséhez szükségeltetik, amely féltékeny alapelveire, az egyenlőségre és méltányosságra a szabadidő oktatásában és szolgáltatásaiban.</p>
--

A kutatóknak többet kellene foglalkozni a nyíltan és elsődlegesen a fiatalok szükségleteire alapozott helyes gyakorlatokkal, valamint a társadalmi struktúra jelenlegi, mindent átható vonatkozásaira épített sikertörténetekkel, amelyeknek sokkal nagyobb nyilvánosságot kellene biztosítani. Meglehetősen sajnálatos, hogy az egyes országok jelentéseiben csak kevés ilyen eset fordult elő. Sokkal több történt az olyan folyamatok

meghatározása terén, amelyek veszélyeztetett helyzetekhez vezethetnek. Olyan lehangoló az általános helyzet, hogy állandóan arra kell emlékeztetni, hogy mit kellene tenni ahelyett, hogy mit teszünk most? A sportszerűség végett a következő részleteket érdemes megemlíteni az egyes jelentésekből:

- A jobban egyénre szabott szolgáltatás gondolata mostanra úgy tűnik, egyre inkább teret nyer az olyan sport- és szabadidős jegyek bevezetésével, amelyek a la carte elérhetőséget biztosítanak a fiatalok számára a szabadidős tevékenységek palettáján (Franciaország, 1998).
- A „Scoops” (középiskolai alapú) és a „Young Enterprise” (középiskola utáni), üzletorientált projektek, amelyek célja, hogy a fiatalokat arra ösztönözze, hogy termeljenek, ne pedig fogyasszanak; a „Skolasport” program pedig egy ingyenes hétféligi sportiskola, amit az Ifjúsági és Sportminisztérium működtet (Málta, 1998).
- Az olyan témakörök, mint az emberi jogok, a szegénység, a harmadik világ, a béke, a diszkrimináció és a környezetvédelem rendkívül érdeklik a fiatalokat, készek és hajlandók elmondani róluk a véleményüket (Holland Ifjúságpolitikai Értékelés).
- Hozzájárulás az Európai Statútumhoz és annak alkalmazása, különös tekintettel a fiatalok részvételére a Városi és Regionális Életben (Szlovákia).
- Fontos megemlíteni, hogy rengeteg fiatal kész bekapcsolódni a munkába az önkéntes tevékenységek területén (Szlovénia).
- A szabadidős politika elsősorban nem a sebezhető fiatalok felé irányul. Ehelyett a szándék az, hogy mindenki számára biztosítsanak egy magas színvonalat, és ezáltal tegyenek a sebezhetőség ellen a nagy kockázatú csoportokon belül (Svédország).

JEGYZETEK

- [1] A sebezhetőség bővebb definíciójának alapja a Németországi Jelentés.
- [2] OECD (1997): Educational Policy Analysis. Paris: OECD.
- [3] European Commission (1997): Key data on education in the European Union. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 166. p.
- [4] Kotásek, J. (1996): Structure and Organisation of Secondary Education in Central and Eastern Europe. European Journal of Education, 31, 25-42, 36. p.
- [5] Koucký, J. (1996): Educational Reforms in Changing Societies: Central Europe in the Period of Transition. European Journal of Education, 31, 7-24, p. 16.
- [6-7] Kallen, D. (1997): Secondary Education in Europe. Problems and Prospects. Strasbourg: Council of Europe, p. 210.
- [8] Chuprov, V., Zubok, J. (1996): An Education System in Crisis: Meeting the Demands of the Market. In: Ch. Williams, V. Chuprov & V. Staroverov: Russian Society in Transition. Aldershot: Dartmouth, 205. p.
- [9] Cerych, L. (1997): Educational Reforms in Central and Eastern Europe: Processes and Outcomes (1). European Journal of Education, 32, 75-97, 97. p.
- [10] Kirsch, J.-L. (1998): Low Training Levels on European Labour Markets: Convergence and Contrast. Céreq Training and Employment no. 34 (winter).
- [11] Council of Europe (1997): Review of National Youth Policy: Finland. National Report. Helsinki: Ministry of Education.
- [12] Kallen, D. (1995): Thirty Years of Secondary Education. European Journal of Education, 30, 457-466. p. 465.
- [13] Eicher, J.-C. (1998): The Costs and Financing of Higher Education in Europe. European Journal of Education, 33, 31-39. p.
- [14] Chuprov, V., Zubok, J. (1996): An Education System in Crisis: Meeting the Demands of the Market. In: Ch. Williams, V. Chuprov & V. Staroverov: Russian Society in Transition. Aldershot: Dartmouth, 204. p.
- [15] Romániai Jelentés
- [16] Kallen, D (1995): ibid 458. p.
- [17] Kallen, D. (1997): ibid 148. p.
- [18] Kallen, D. (1997): ibid 152. p.
- [19] Trotsch, K. (1999): Jugendliche ohne abgeschlossenen Berufsausbildung. Struktur- und Biographiemerkmale. BWP 5, 9-14. p.

- [20] Dániai Jelentés
- [21] Gerina, S., Polak, M. (1998): Report on Developments in Vocational Education and Training in Slovenia. Ljubljana, National VET Observatory Slovenia, Centre of the Republic of Slovenia for Vocational Education and Training, 61. p.
- [22] Svájci Jelentés
- [23] OECD (1997): *ibid* 93. p.
- [24] Trbanc, M. (1995): Employment Opportunities for University Graduates in Slovenia. *European Journal of Education*, 30, 49-63, 60. p.
- [25] Chuprov, V., Zubok, J. (1997): Social Conflict in the Sphere of the Education of Youth. *Education in Russia, the Independent States and Eastern Europe*, 15, p. 53.
- [26] OECD (1997): *ibid* 64. p.
- [27] Portugáliai Jelentés
- [28] Kallen, D. (1997): *ibid* 147. p.
- [29] OECD (1997): *ibid* 68. p.
- [30] OECD (1997): *ibid*.
- [31] European Commission (1997): *ibid* 56. p.
- [32] Veenman, J. (1995): Best Practises: Transition from School to Work for Youth at Risk in the Netherlands. Rotterdam: Institute for Sociological and Economic Research.
- [33] European Commission (1997): Youth in the European Union: From Education to Working Life. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Community, 36. p.
- [34] European Commission (1997): Key Data on Education in the European Union. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Community, 174. p.
- [35] Blossfeld, H.-P., Shavit, Y. (1993): Persisting Barriers: Changes in Educational Opportunities in Thirteen Countries. In: Y. Shavit & H.-P. Blossfeld: Persistent Inequality: Changing Educational Attainment in Thirteen Countries. San Francisco: Westview Press, 1-23. p.
- [36] OECD (1995): Our Children at Risk. Paris: OECD.
- [37] González López-Valcárcel, B., Dávila Quintana D. (1998): Economic and Cultural Impediments to University Education in Spain. *Economics of Education Review*, 17, 93-103. p.
- [38] Veenman, J. (1995): *ibid*.
- [39] Svájci Jelentés.

- [40] Németszági Jelentés.
- [41] Egyesült Királyság Jelentése.
- [42] Department of Education and Science, Ireland (1998): National Anti-Poverty Strategy. Annual Report, 1998.
- [43] OECD (1995): Our Children at Risk. Paris: OECD.
- [44] Geissler, R. (1994): Soziale Schichtung und Lebenschancen in Deutschland. 2., völlig neu bearbeitete und aktualisierte Auflage. Stuttgart: Enke, 144. p.
- [45] OECD (1997): Education Policy Analysis. Paris: OECD, 94. p.
- [46] Casal, J., Garcia, M., Planas, J. (1998): Les réformes dans les dispositifs de formation pour combattre l'échec scolaire et social en europe. Paradoxes d'un succès. Formation Emploi, 62, 73-85. p.
- [47] Németszági Jelentés.
- [48] Hannah, D., Hövels, B., Van den Berg, S., White, M. (1995): 'Early Leavers' from Education and training in Ireland, the Netherlands and the United Kingdom. European Journal of Education, 30, 325-346. p.
- [49] Hannah, D., Hövels, B., Van den Berg, S., White, M. (1995): *ibid* 325-346. p.
- [50] Nicaise, I. et al. (1999): Success for All? Educational Strategies for Disadvantaged Youth in Six European Countries. Synthesis Report. Paper Presented at the European Conference of Educational Research, Lahti, September 1999.
- [51] Nicaise, I. et al. (1999): *ibid*.
- [52] González López-Valcárcel, B., Dávila Quintana D. (1998): *ibid* 93-103. p.
- [53] Eicher, J.-C. (1998): The Costs and Financing of Higher Education in Europe. European Journal of Education, 33, 31-39. p.
- [54] Nicaise, I. et al. (1999): *ibid*.
- [55] Chuprov, V., Zubok, J. (1997): *ibid* 49. p.
- [56] Europäische Gemeinschaften – Kommission (1994): Die Bekämpfung des Schulversagens: eine Herausforderung an ein vereintes Europa. Luxembourg: Amt für amtliche Veröffentlichungen der europäischen Gemeinschaften.
- [57] European Commission (1997): Key Data on Education in the European Union. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Community, 123. p.
- [58] Nicaise, I. et al. (1999): *ibid*.
- [59] Department of Education and Science, Ireland (1998): *ibid*.
- [60] Hannah, D., Hövels, B., Van den Berg, S., White, M. (1995): *ibid* 325-346. p.

- [61] Kallen, D. (1997): *ibid* 113. p.
- [62] Council of Europe (1998): *Review of National Youth Policy: The Netherlands*. Amsterdam: The Ministry of Health, Welfare and Sport, 131. p.
- [63] Hannah, D., Hövels, B., Van den Berg, S., White, M. (1995): *ibid* 325-346. p.
- [64] Mathilde Morch: *The Danish System of Free Education*. The Free Education Paper is on the „Net Edition” of Nyri Newsletter No 1/2000 (<http://www.sub.su.se/sam/nyri/nyri.htm>).
- [65] Flitner, A., Petry, Ch., Richter, I. (Hrsg.) (1999): *Wege aus der Ausbildungskrise. Memorandum des Forums „Jugend-Bildung-Arbeit” mit Untersuchungsergebnissen des Instituts für Arbeitsmarkt- und Berufsforschung der Bundesanstalt für Arbeit*. Opladen: Leske+Budrich.
- [66] European Commission (1997): *Youth in the European Union: From Education to Working Life*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Community.
- [67] B. Bier, Correspondent's paper (1999): *Disadvantage Among the Young: A Review of the Pattern in France*.
- [68] European Commission (1997): *Youth in the European Union: From Education to Working Life*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Community.
- [69] European Commission (1997): *Youth in the European Union: From Education to Working Life*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Community.
- [70] K. Roberts (1997): *New Routes into the Labour Market*. In: L. Machacek and K. Roberts: *Youth Unemployment and Self Employment in East-Central Europe*. Institute for Sociology of the Slovak Academy of Science, Bratislava.
- [71] K. Roberts, A. Abibekian, G. Nemiria, L. Tarkhnishvili and J. Tholen (1998): *Traders and Mafiosi*. *Journal of Youth Studies*, Vol. 1 (3) 261. p.
- [72] K. Roberts (1997): *Understanding School-to-Work Transitions in Former Communist Countries*. Paper Presented to International Labour Markets Conference on Understanding School to Work Transitions. Aberdeen.
- [73] V. Chuprov and J. Zubok (1995): *Youth and Social Change*. In: Ch. Williams, V. Chuprov & V. Staroverov: *Russian Society in Transition*. Aldershot: Dartmouth.
- [74] D. R. Green (1998): *Taking Steps: Young People and Social Protection in the European Union*. Brussels: Youth Forum.
- [75] D. R. Green (1998): *ibid* 11. p.
- [76] D. R. Green (1998): *ibid*.

- [77] Z Csalog: Gypsies in the Hungarian Labour Market. Publisher unknown.
- [78] Council of Europe (1998): Review of National Youth Policy: the Netherlands. Den Haag, Ministry of Health, Welfare and Sport.
- [79] European Commission (1997): Youth in the European Union: From Education to Working Life. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Community.
- [80] European Commission (1997): Youth in the European Union: From Education to Working Life. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Community.
- [81] International Labour Office (1996): World Employment 1996/97. Geneva, International Labour Organisation, 115. p.
- [82] K. Roberts and L. Machacek (1997): Introduction. In: L. Machacek and K. Roberts: Youth Unemployment and Self Employment in East-Central Europe. Institute for Sociology of the Slovak Academy of Science, Bratislava.
- [83] International Labour Office (1996): World Employment 1996/97. Geneva, International Labour Organisation.
- [84] D. R. Green (1998): *ibid.*
- [85] D. R. Green (1998): *ibid.*
- [86] D. R. Green (1998): *ibid.*
- [87] D. R. Green (1998): *ibid* 12. p.
- [88] International Labour Office (1996): *ibid* 127. p.
- [89] International Labour Office (1996): *ibid.*
- [90] International Labour Office (1996): *ibid* 126. p.
- [91] S. Kovatcheva (1997): The Young Unemployed and Self Employed and Their Sources of Support in East Central Europe. In: L. Machacek and K. Roberts: Youth Unemployment and Self Employment in East-Central Europe. Institute for Sociology of the Slovak Academy of Science, Bratislava.
- [92] Williamson: Status zero.
- [93] European Commission (1997): Youth in the European Union: From Education to Working Life. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Community.
- [94] Correspondent's Paper (1999): Youth in Russia: 1996-97.
- [95] European Commission (1997): Youth in the European Union: From Education to Working Life. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Community.

-
- [96] European Commission (1997): *Youth in the European Union: From Education to Working Life*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Community.
- [97] Correspondent's Paper (1999): *Youth in Russia: 1996-97*.
- [98] European Commission (1997): *Youth in the European Union: From Education to Working Life*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Community.
- [99] R. MacDnald (1996): *Youth Transitions at the Margins*. Conference Paper. *British Youth Research: the new agenda*. Glasgow 26-28. January.
- [100] K. Foti (1997): *Setting Up Small Businesses in Hungary through the Eyes of Young Self Employed People*. In: L. Machacek and K. Roberts: *Youth Unemployment and Self Employment in East-Central Europe*. Institute for Sociology of the Slovak Academy of Science, Bratislava.
- [101] K. Foti (1997): *ibid*.
- [102] Correspondent's Paper (1999): *Youth in Russia: 1996-97*.
- [103] K. Foti (1997): *ibid*.
- [104] B. Jung (1997): *Initial Analysis of the Lifestyle of Young Unemployed and Self-Employed in Bulgaria, Hungary, Poland and Slovakia*. In: L. Machacek and K. Roberts: *Youth Unemployment and Self Employment in East-Central Europe*. Institute for Sociology of the Slovak Academy of Science, Bratislava.
- [105] S. Craine (1994): *Beggars can't be choosers*. PhD thesis, University of Salford.
- [106] V. Chuprov and J. Zubok (1995): *Youth and Social Change*. In: Ch. Williams, V. Chuprov & V. Staroverov: *Russian Society in Transition*. Aldershot: Dartmouth.
- [107] European Commission (1997): *Youth in the European Union: From Education to Working Life*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Community.
- [108] European Commission (1997): *Youth in the European Union: From Education to Working Life*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Community.
- [109] European Commission (1997): *Youth in the European Union: From Education to Working Life*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Community.
- [110] C. Partenie and V. Croitoru (1995): *Socio-economic Aspects Regarding Youth Integration in the Romanian Labor Market*. Conference paper, *Transitions in Youth*, Oostvoorne, The Netherlands, 22-25 September.
- [111] Council of Europe (1998): *European Youth Trends*. Council of Europe, Strasbourg, 17. p.

- [112] G. Marshall, A. Swift and S. Roberts (1997): *Against the Odds: Social Class and Social Justice in Industrial Societies*. Oxford, Clarendon Press.
- [113] R. Breen and C. Whelan (1993): 'From Ascription to Achievement: Origins, Education and Entry to the Labour Force in the Republic of Ireland during the Twentieth Century'. *Acta Sociologica*, 36, 3-17. p.
- [114] S. Craine (1994): *ibid.*
- [115] European Commission (1997): *Youth in the European Union: From Education to Working Life*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Community.
- [116] J. Bynner and J. Steedman (1995): *Difficulties with Basic Skills*. The Basic Skills Agency, London.
- [117] International Labour Office (1996): *ibid* 115. p.
- [118] European Commission (1997): *Youth in the European Union: From Education to Working Life*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Community.
- [119] D. Raffé (1990): *The Transition from School to Work: Content, Context and the External Labour Market*. In: C. Wallace and M. Cross (eds): *Youth in Transition*. London, Falmer.
- [120] K. Roberts and C. Fagan (1999): *Old and New Routes into the Labour Markets in ex-Communist Countries*. *Journal of Youth Studies*. Vol. 2. 153-170. p.
- [121] K. Roberts and C. Fagan (1999): *ibid.*
- [122] K. Roberts and C. Fagan (1999): *ibid.*
- [123] K. Roberts and C. Fagan (1999): *ibid* 164. p.
- [124] European Commission (1997): *Youth in the European Union: From Education to Working Life*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Community.
- [125] European Commission (1997): *Youth in the European Union: From Education to Working Life*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Community.
- [126] B. Coles (1995): *Youth and Social Policy*. London, UCL Press.
- [127] J. Veenman, A. Dijkstra and B. Goezinne (1995): *Best Practises: Transition from School to Work for Youth at Risk in the Netherlands*. Rotterdam, Institute for Sociological and Economic Research.
- [128] Egyesült Királyság Jelentése.
- [129] Svájci Jelentés.
- [130] Svédországi Jelentés.

- [131] Németországi Jelentés.
- [132] Svájci Jelentés.
- [133] Franciaországi Jelentés.
- [134] Bulgáriai Jelentés.
- [135] Bulgáriai Jelentés.
- [136] Franciaországi és Svájci Jelentés.
- [137] Egyesült Királyság Jelentése.
- [138] Franciaországi Jelentés, 1998.
- [139] Bulgáriai Jelentés.
- [140] Svájci Jelentés.
- [141] Franciaországi Jelentés, 1998.
- [142] Franciaországi Jelentés.
- [143] Máltai Jelentés, 1998.